

[10]. Відповідно соціальна та культурна знач популярної філософії поміж іншим визначається також і вимогою посилення наукового духу, систематизації та символізації знання. Розвинена символіка породжує в свою чергу високий рівень розвитку наук. Значення наукової філософії визначається її прагненням стати достовірним знанням про предмет. Це також визначає і кордони популярної філософії.

Таким чином, популярна філософія здійснює повідомлення неосвіченому у філософському відношенні колу зацікавлених спеціальних, заснованих на емпіричній верифікації предметів філософії, виходячи з інтересів даного кола, установлюючи власні способи трансляції інформації. Популярна філософія орієнтується на єдність теорії та життя, дію в її неповторній індивідуальності, здоровий глузд; характеризується раціоналістичним, часто і максималістським характером етичних побудов та розглядом людини як центральної проблеми філософствування. Популярне філософування прагне максимально наблизитися до масової свідомості, час від часу залишаючи терени суто теоретичних конструкцій. Це може пояснюватися внутрішньою потребою динамічних суспільств у саморегулюванні, здійснення якого передбачає наявність критичної філософської рефлексії суспільної системи, а також усвідомлення шляхів оптимального виховання і освіти підростаючого покоління. Філософсько-літературна рефлексія, поміж іншим, уможливує віртуальне культурне, соціальне, педагогічне, антропологічне експериментування, яке перетворюється на творчий евристичний пошук та володіє потужним світоглядним та функціональним потенціалом.

Список використаних джерел

1. Ахиезер А. С. Об особенностях мовременного философствования / А. С. Ахиезер // Вопросы философии. – 1998. – №2. – С.5.
2. Гареева Е. А. Поняття популярної філософії: гносеологічні проблеми.
3. Радіонова І. О. Сучасна американська філософія освіти і виховання: тематичні поля та парадигмально-концептуальні побудови / І. О. Радіонова. – Х.: ХНПУ, 2000. – 208 с.
4. «Симпсон» как философия: Эссе / Пер. с англ. М. Леоновича. – Екатеринбург: У-Фактория, 2005. – 432 с.
5. Aeon J. Skoble Philosophy and Popular Culture: A Philosopher Seeks Value in The Simpsons / Aeon J. Skoble // Bridgewater Review. – 2002. – Volume 21. – Issue 2. – P.2–5.
6. Asmuth Ch. Das Begreifen des Unbegreiflichen. – Stuttgart: Frommann-holzboog, 1999. – 411 s.
7. Fichte I. G. Anweisung zum seligen Leben in I. G. Fichtes saemmtliche Werke / hrsg. v. I. H. Fichte. – Bonn; Berlin, 1834–1846. Bd. V.
8. Joseph P. Diminick Popular Culture: A Teaching Medium For Philosophy Or Into The Ipod With Neo / Joseph P. Diminick // United States Military Academy, West Point, NY, 2009. – 12 p.
9. Rorty R. Consequences of pragmatism / R. Rorty. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982. – 288 p.
10. Stangroom J. The Perils of Popularisation / Stangroom J. // The Philosophers' Magazine on the web. – <http://www.open.ac.uk/Arts/philosophy/popularisation.shtml>

References

1. Ahiezer A. S. Ob osobennostjakh movremennogo filosofstvovanija / A. S. Ahiezer // Voprosy filosofii. – 1998. – №2. – S.5.
2. Hareeva E. A. Ponyattya populyarnoyi filosofiyi: hnoсеологични проблеми.
3. Radionova I. O. Suchasna amerykans'ka filosofiya osvity i vykhovannya: tematychni polya ta paradyhmal'no-kontseptual'ni pobudovy / I. O. Radionova. – Kh.: KhNPU, 2000. – 208 s.
4. «Simpsony» kak filosofija: Jesse / Per. s angl. M. Leonovicha. – Ekaterinburg: U-Faktoriya, 2005. – 432 s.

5. Aeon J. Skoble Philosophy and Popular Culture: A Philosopher Seeks Value in The Simpsons / Aeon J. Skoble // Bridgewater Review. – 2002. – Volume 21. – Issue 2. – P.2–5.

6. Asmuth Ch. Das Begreifen des Unbegreiflichen. – Stuttgart: Frommann-holzboog, 1999. – 411 s.

7. Fichte I. G. Anweisung zum seligen Leben in I. G. Fichtes saemmtliche Werke / hrsg. v. I. H. Fichte. – Bonn; Berlin, 1834–1846. Bd. V.

8. Joseph P. Diminick Popular Culture: A Teaching Medium For Philosophy Or Into The Ipod With Neo / Joseph P. Diminick // United States Military Academy, West Point, NY, 2009. – 12 p.

9. Rorty R. Consequences of pragmatism / R. Rorty. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982. – 288 p.

10. Stangroom J. The Perils of Popularisation / Stangroom J. // The Philosophers' Magazine on the web. – <http://www.open.ac.uk/Arts/philosophy/popularisation.shtml>

Drobotenko M. O., Ph.D. candidate, doctoral student of department of philosophy at H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Ukraine, Kharkiv), Marushka85@i.ua

The social and cultural significance of popular philosophy

This article analyzes the features of the popular philosophy that determine its social and cultural significance. The accent is made on the popular philosophy that reveals mechanisms of introduction of new philosophical and philosophical-pedagogical ideas to public consciousness, their transformation into social orientation. Requirements toward popular philosophizing seem to be the result of society development, socio-cultural contexts, and values system. Analysis of the stylistic features of the popular philosophy makes to change attitude to representative properties of philosophical texts as formal characteristics. For popular philosophy journalistic and literary style are typical. Philosophical and literary reflection, among other things, enables virtual cultural, social, educational, and anthropological experimentation that turns into a creative heuristic search and has a strong philosophical and functional potential. This style of philosophizing is essentially democratic because it implicates to co-author, co-mediation and provides impulses to imitation. The environment, where popular philosophy thrives, enables guarantee against dogmatism and uncritical assimilation; popular philosophy methods are the emphatic form of traditional education, which is a kind of strict and fair natural selection of ideas, which is controlled by constant criticism.

Keywords: popular philosophy, the popularization of philosophy, philosophizing, social and cultural significance, literary and philosophical reflection, critical thinking.

УДК 172.1

Житник М. М.,
аспірантка кафедри філософії, Національний
технічний університет України «Київський
політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»
(Україна, Київ), maryna_zhytnyk@i.ua

РОЗВИТОК ІДЕЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ФІЛОСОФСЬКІЙ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ: АКТУАЛЬНІСТЬ ДЛЯ УКРАЇНИ

Стрімкі глобалізаційні процеси призводять до дегуманізації суспільства, що негативно відображається на суспільних відносинах, рівень людяності та культурності у яких значно знижується. Тому, питання збереження моральності людських відносин, особливо за сучасних умов в Україні, є актуальним і потребує удосконалення та пошуків нових шляхів її відродження. Одним із таких можливих механізмів виступає створення громадянського суспільства.

У статті експліковано методологічні підходи та різнопланові теоретичні версії життєздатностей громадянського суспільства і досліджено досвід його становлення. Висвітлено три основні етапи розвитку ідей становлення громадянського суспільства у світі. Окреслено основні розбіжності їхніх ідей. Дано визначення поняттю громадянського суспільства, що найбільш відповідає соціально-економічному рівню розвитку України. З'ясована важливість соціокультурної сфери при становленні та розвитку громадянського суспільства, зокрема в Україні – дотримання традицій.

Ключові слова: громадянське суспільство, теорії громадянського суспільства, суспільне життя, соціокультурна сфера громадянського суспільства.

Сучасна інформаційна доба, стрімкий розвиток сучасних технологій, інтеграційні процеси в усіх сферах суспільства протягом останніх десятиліть набули всесвітнього масштабу і, саме тому, отримали назву –

глобалізація. Переваги глобалізаційних процесів, такі як: підвищення ліквідності капіталу, зростання економії на масштабах виробництва, підвищення продуктивності праці внаслідок більш раціонального використання ресурсів, підвищення швидкості інформації, зменшення ймовірності початку війни – безперечні, але, водночас, є і негативні моменти, такі як: безробіття, надмірна залежність однієї країни від іншої, збільшення нелегальної імміграції, протиріччя між світовими та національними інтересами за умови відсутності дієвої системи глобального управління та ефективних механізмів міжнародної координації, нівелювання національно–державних та культурних традицій, які не завжди враховуються дослідниками при розробці нових механізмів формування глобальних процесів у суспільстві.

Даний феномен не оминув сферу громадянського суспільства. Дискурс закордонних вчених Д. Балуєва, У. Бека, І. Валерстайна, В. Іноземцева, В. Кувалдіна, С. Кружалова, Ю. Резника, Дж. Розенау, Д. Хелда, М. Чешкова, М. Шоута та вітчизняних громадських дослідників В. Бураяка, В. Бебика, Р. Войтовича, О. Полторакова, В. Співака, В. Степаненка, К. Трима стосовно питання глобалізації громадянського суспільства активно розгортається з кінця ХХ ст. Він характеризується пошуком різноманітних теоретико–методологічних та практичних механізмів для створення максимально розвиненого, всеохоплюючого громадянського суспільства у світі. Але, на жаль, на сьогоднішній день ні теоретично, ні практично не функціонує жоден із запропонованих варіантів формування вищезазначеного громадянського суспільства. На нашу думку, це відбувається з двох основних причин: значний рівень нівелювання національно–культурних традицій та різний рівень розвитку демократії (історичний досвід її формування й становлення) і самосвідомості громадян кожної держави. Ми вважаємо, що на даний момент формування глобального громадянського суспільства неможливе, оскільки ранжування країн, за критеріями загальноекономічного та соціального розвитку, занадто значне, уростаюванню рангу кожної країни відносно одна одної. Саме тому, ми дійшли до висновку, що порушуючи питання створення громадянського суспільства на теренах України ми не можемо брати за основу теорії та практики запропоновані прихильниками концепції глобалізації.

Тому, метою даної статті є експлікація методологічних підходів та різнопланових теоретичних версій життєздатностей громадянського суспільства, дослідження досвіду його становлення з точки зору оптимальності для застосування в Україні.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Спектр теоретико–методологічних досліджень громадянського суспільства науковцями надзвичайно широкий – від часів Античності (Платон, Арістотель, св. Августин Гіппонський, Цицерон) до сьогодні (А. Алксанян, К. Гаджієв, В. Степаненко, Ф. Хайєк, С. Шацький, В. Нерсесянц та ін.), та різноманітний – від отождолення держави з громадянським суспільством до повного протиставлення цих суспільних явищ. Тому, працюючи над питанням створення громадянського суспільства науці досі не існує єдиного прийнятого для всіх визначення даного феномену.

У своїй роботі за основу розуміння «громадянського суспільства» ми будемо вважати тлумачення, що, на нашу

думку, найдоцільніше застосовувати для українського суспільства, сучасного вітчизняного філософа та соціолога В. П. Степаненка. У своїй роботі «Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: інститути, практики, цінності» він визначає: «Громадянське суспільство – поняття, символічне поле, розгалуження соціальних інститутів, практик та цінностей, яке охоплює комплекс основних соціетальних характеристик та параметрів суспільної життєдіяльності, яка відокремлена від держави і є самоорганізованою. Це – комплексний соціокультурний та суспільно–політичний феномен, який включає в себе наявність та розвиненість:

- соціальних інститутів (незалежні медіа; громадська думка; добровільні асоціації та об'єднання громадян; принцип верховенства права, реалізований в рівності громадян перед законом та в реальному доступі громадян до правової справедливості; структурована та інституалізована політична опозиція; системи зовнішнього громадського контролю за владою на всіх рівнях, включаючи незалежний прокурорський нагляд, парламентські комісії, парламентські та громадські аудиторсько–контрольні комісії; правозахисні організації – «сторожові собаки суспільства»);

- соціальних практик (суспільна активність громадян, що не обмежується участю у виборах; громадські рухи; ініціативні групи; громадянська залученість до добровільних суспільних, почасти неформалізованих та «віртуальних» (наприклад, через інтернет–лист) об'єднань; поінформованість – знання місцевих та загальнонаціональних новин; правова культура та вміння застосовувати правозахисну та судову систему; діяльність незалежних правозахисних недержавних організацій; лобювання суспільно–значимих ініціатив);

- суспільних цінностей та чеснот (плюралізм, толерантність, довіра до співвітчизників та суспільних інститутів, здатність до компромісів без втрати гідності, самоповага, ввічливість, громадська солідарність та взаємодопомога)» [8, с. 170–171].

Дане роз'яснення ми приймаємо як основне, але недостатнє для розробки концепту громадянського суспільства в Україні. Саме з цією метою необхідно розглянути існуючі теорії в соціальній філософії.

Вітчизняними та російськими прозахідними соціологами, філософами і публіцистами суспільство пострадянських країн постійно порівнюється з розвиненими західними і при цьому, як це часто бувало в історії, наша батьківщина позиціонується як суспільство нерозвинене. Однак, ми допускаємо, що громадянське суспільство в Україні цілком адекватно її сьогоднішньому соціально–економічному розвитку. Власне, громадянські суспільства Заходу пройшли багатовікову еволюцію. Разом з еволюцією громадянського суспільства змінювалися уявлення як про громадянське суспільство, так і про роль і місце в ньому благодійності.

Відповідно до вчень професора Каліфорнійського університету Дж. Александера розвиток ідеї та практики громадянського суспільства можна розподілити на три етапи. Перший, пов'язаний з введенням самого поняття «громадянське суспільство», визначення його як соціального феномену, формулювання засад та теоретичних концепцій. Охоплює період від кінця XVII до I–ої половини XIX століття. Його представниками є Д. Гоббс, Дж. Локк, Ш. Л. Монтеск'є, І. Кант, Ф. Гегель.

Наступний етап – від середини XIX до 2-ої пол. XX ст., формується під впливом становлення буржуазного капіталістичного суспільства. Основні положення даного етапу сформульовані такими видатними мислителями, як К. Маркс, Ф. Енгельс, Дж. Кін, А. де Токвіль, Е. Арато та Дж. Коен. Визначні українські вчені цього періоду М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, Б. Кістяківський, М. Шаповал присвячують свої твори теорії громад, громадського життя і правової держави. Третій етап, що бере свою точку відліку від 50-х років XX ст. і по сьогоднішній день, представлений роботами Ю. Габермаса, Е. Арато та Дж. Коена, Р. Д. Пантема, А. Грамші. Цей етап приніс відродження та осучаснення ідеї громадянського суспільства та впровадження її в життя нових країн і навіть континентів.

Прихильник першого етапу – Т. Гоббс, вперше вводить в науку поняття «громадянське суспільство». Воно відображає історичний розвиток людського суспільства, перехід людини від природного до цивілізованого стану. Моделі громадянського суспільства, запропоновані батьком суспільного договору, далекі від сучасних уявлень про гуманність, демократію, правову рівність і допомогу нужденним. Т. Гоббс був прихильником тоталітарної держави. Він припустив, що громадянське суспільство з'являється в результаті суспільного договору. Але, на думку деяких сучасних суспільствознавців, суспільний договір – це міф, і Гоббс чудово це розумів [13, с. 16]. Можливо, що причиною, яка спонукала теоретика винайти даний міф, а інших теоретиків громадянського суспільства (Дж. Локка, Д. Юма, Руссо) його дотримуватися, була спроба протиставити нерелігійне уявлення про походження суспільства традиційному християнському [13, с. 16]. Такого роду переконання висловлював і Л. Штраус у своїй роботі «Введення в політичну філософію» [11, с. 364].

Послідовник Т. Гобса – Дж. Локк продовжив ідею «суспільного договору», але з певними відмінностями. Автор заперечує абсолютний та необмежений характер держави. Стверджує, що основним обов'язком держави є дотримання «природного права» громадян та захист особистої свободи та приватної власності. Але даний «природний стан» є перехідним і має змінитися на більш стабільний і безпечний. Таким, станом є політичне або громадянське суспільство.

Ж.-Ж. Руссо продовжуючи дотримуватися ідеї суспільного договору у своїй праці «Суспільний договір, або принцип політичного права» стверджує, що підґрунтям виникнення громадянського суспільства є така єдність людини з природою, коли їх взаємовідносини визначаються не егоїстичним розрахунком, а простими і щирими відчуттями. Цю добу автор називає «золотим віком людства», який скінчився з моменту появи приватної власності в результаті огороження та привласнення земель. Саме тоді з'являється громадянське суспільство, в якому закріплюється матеріальна нерівність, і держава, в якій фіксується нерівність соціальна, між панівною і підвладною їй частиною суспільства» [10, с. 367].

Значний внесок у розвиток ідеї громадянського суспільства в соціальній філософії належить німецькому мислителю І. Канту. Він уважав, що розбудова громадянського суспільства є нагальним завданням для усього людства взагалі. «Найбільша проблема для людського роду, вирішити яку його змушує природа, –

досягнення загального правового громадянського суспільства» [6, с. 12]. Погоджуємося з філософом, адже саме в громадянському суспільстві людина стає вільним суб'єктом діяльності, що й обумовлює розвиток суспільства загалом. І. Кант пише, що хоча діяльність людини у громадянському суспільстві обмежена законом, індивід має усі умови для вільного розвитку власних здібностей. Навпаки, свавілля необмеженої свободи призводить до суспільного лиха [6, с. 13].

Громадянське суспільство, за І. Кантом, має забезпечувати свободу для кожного громадянина. Для Канта підтримка моралі є завданням інститутів громадянського суспільства (сім'ї, школи, релігійних громад, добровільних організацій та спілок), а не поліцейських або цензорських державних служб. Якщо через нерозвиненість або слабкість інститутів громадянського суспільства держава виявляється вимушеною взяти на себе «турботу про права», то вона повинна робити це з повною свідомістю того, що виконує чужу, невласливу їй функцію і переходить до застосування надзвичайних заходів, що не підлягають зведенню до закону.

Особлива заслуга в розробці концепції громадянського суспільства належить Гегелю. Він перший хто обґрунтував дане поняття не тільки з точки зору сукупності індивідів і відносин між ними, але і як сферу діяльності різних суспільних інститутів. Громадянське суспільство – не є сукупністю автоматично розрізнених осіб, що поєднуються на мить тільки для одиничного тимчасового акту без подальшого зв'язку, а є розчленованим на рівні товариства, суспільства і корпорації, які таким чином отримують владу або вплив на владу [2, с. 116].

Філософ інтерпретує дане поняття розглядаючи його з точки зору одиничного, особливого та всезагального. Одиничне – природний, моральний дух – це сім'я. Дана субстанціальність втрачає свою єдність і, таким чином, на етапі особливого, переходить до наступного, особливого етапу. Він є ні чим іншим, як громадянським суспільством, що об'єднує громадян самостійних, одиничних у формальній всезагальності буття на основі їх потреб через правовий устрій в якості засобу забезпечення безпеки осіб і власності через зовнішній порядок для їх особистих та загальних інтересів. Цим зовнішнім – всезагальним – виступає держава, яка є «дійсною конкретною свободою, яка, в свою чергу, суть якої полягає в тому, що особиста одиничність її особливі інтереси отримують свій повний розвиток і визнання свого права для себе (в системі сім'ї та громадянського суспільства) і разом з тим за допомогою самих себе частково переходять в інтерес всезагального, частково своїм знанням та волею визнають його як власний субстанційний дух і діють для нього як для своєї кінцевої мети» [3, с. 286].

Таким чином, для Гегеля громадянське суспільство – це, певною мірою, недосконалий рівень організації соціального життя; перехідний етап від сім'ї до держави. Те, що зазвичай розуміють під державою, з цієї точки зору є лише «зовнішня держава» і відноситься до сфери громадянського суспільства. Розглянемо, наприклад, таку сучасну характеристику держави: «Держава – історично сформована свідомо організована сила, відокремлена від самого суспільства і керуюча ним за допомогою примусу, насильства». І далі: «Якщо суспільству вистачить вміння самому керувати своїми справами, не вдаючись до

допомоги особливих груп людей, то може наступити період бездержавного самоуправлінського розвитку суспільства» [7, с. 246]. Відомо, однак, що за межами малої групи (7±2) наявність посередників неминуче. Отже, «особливі групи» будуть завжди. І примус доводиться застосовувати часом і при самоврядуванні. Питання постає в іншому: чи будуть інтереси цих управлінських груп відчужені від інтересів груп керованих. Коли в сучасній літературі протиставляють громадянське суспільство і державу, то, по суті справи, мають на увазі протиставлення плюралістичних управлінських функцій різних соціальних груп тоталітарним тенденціям централізованої державної влади. Отже, Гегель, мав рацію, розділяючи громадянське суспільство і державу насамперед за рівнем загальності і цілісності. Але при цьому прослідковується певна ідеалізація держави.

Серйозну увагу проблемі громадянського суспільства приділяв класик К. Маркс. Маркс критикує думку Гегеля, щодо співвідношення громадянського суспільства, держави та сім'ї, де держава виступає як об'єднуючий фактор двох інших компонентів. Філософ спростив структуру гегелівської моделі громадянського суспільства, звівши її до сфери праці, виробництва та обміну. Для нього громадянське суспільство – це форма, в якій здійснюється економічний розвиток. З його поля зору випадає цілий комплекс соціокультурних, етнонаціональних, сімейно-побутових відносин, інститутів, що забезпечують соціалізацію громадян.

У своїх працях Маркс термін «громадянське суспільство» експлікує у трьох напрямках: 1) для визначення основи, будь якого, історичного розвитку та його «природного базису»; 2) як станове суспільство середньовіччя; 3) як форма організації буржуазного суспільства, що протистоїть політичній державі.

Філософ пояснює громадянське суспільство як таке, що «... охоплює все матеріальне спілкування індивідів в рамках певного ступеня розвитку виробничих сил. Охоплює все торговельне та промислове життя даного ступеня і певною мірою виходить за рамки держави та нації. Хоча, з іншого боку, воно повинно виступати у вигляді національності ззовні та у вигляді держави з середини». Як бачимо, тут громадянське суспільство розуміється як більш широка основа держави та народу в цілому. «Громадянське суспільство як таке розвивається тільки разом з буржуазією; проте так само завжди позначалася громадська організація, що розвивається безпосередньо з виробництва і спілкування, яка в усі часи утворює базис держави та ідеалістичної надбудови» [5, с. 71].

Розвиток громадянського суспільства Маркс пов'язував з принципом колективізму. Вільний розвиток кожного трактувався як основна умова вільного розвитку всіх. Лише в колективі людина здатна до всебічного розвитку своїх задатків, що ототожнювалися з сукупністю соціально-економічних відносин.

Надзвичайно актуальною для сучасного українського суспільства є вчення французького дослідника А. де Токвіля. Його дослідження американського суспільства, що лягли в основу роботи «Демократія в Америці» (1832), є синтезом основ теорій «суспільного договору» та «громадянського суспільства». Він характеризував громадянське суспільство як позадержавну форму соціуму. В ній уперше було показано тісний зв'язок і, в

певному сенсі, тотожність громадянського суспільства та демократії.

Автор вперш обґрунтував соціокультурний підхід до розуміння громадянського суспільства, що акцентує увагу на моральному та соціопсихологічному впливі громадських асоціацій, зайнятих вирішенням повсякденних незначних справ. Саме ці організації формують «місцеві і особисті свободи», створюють необхідне для демократії активне соціальне поле, поширюють дух солідаризму, терпимості та кооперації, а також створюють ситуацію наявності «пильного громадського ока», яке повсякчас слідкує за владою [9, с. 415–416]. Його теорія враховує етнічні та ментальні особливості народу.

Значимо, що з кінця XIX ст. ідея громадянського суспільства зникає з порядку денного інтелектуальних дискусій. Тільки з 70-х років XX ст. знову з'являється у фокусі європейської соціально-філософських думок. Так, Е. Гелнер, стверджував, що саме економічна свобода є фундаментом розвитку громадянського суспільства. «Найпростіша формула громадянського суспільства – це, з одного боку, політична централізація, що забезпечується механізмами підзвітності та змінності, а з іншого економічний плюралізм. Але економічний плюралізм накладає на політичний централізм обмеження, не дає йому виходу за чітко окреслені рамки та змушує дотримуватися наперед визначеної ролі» [4, с. 101].

Особливої уваги заслуговує розгляд теорії громадянського суспільства сучасного американського мислителя Джефрі Александера, що активно займається даною проблематикою з 90-х років XX ст. Його теорія для нас важлива, оскільки, враховує процеси постмодерної епохи глобальних суспільних соціокультурних і політичних трансформацій. Охарактеризуємо основні положення переосмислення громадянського суспільства:

1. розглядаючи громадянське суспільство як культурну та регулятивну логіку організації суспільного життя і її нормативно-ідеальний тип, Александер чітко виписує його соціальну топологію як особливої культурної субсистеми (називаючи її також сферою цивільного – *civil sphere*). Тим самим він «занурює» теоретичну і практичну проблематику громадянського суспільства в культурно-символічну сферу суспільної життєдіяльності. Особливими характеристиками останньої виступають дискурси, соціальні коди, символічні концепти і практики, властиві культурній системі будь-якого суспільства. Саме за допомогою цих культурних але символічних індикаторів, на переконання Александера, дослідник може вивчати прояви і маніфестації громадянського суспільства;

2. така особлива (культурно-символічна) специфіка громадянського суспільства вимагає для її адекватного розуміння досліджень нових теоретичних підходів та синтезів, охарактеризованих дослідником як ціннісний аналіз (*value analysis*) або «культурний підхід» (*cultural approach*) [12, с. 151];

3. культурно-символічна специфіка громадянського суспільства не означає, обмеження проявів його дії виключно сферою культури. Це інтерпритується якте, що громадянське суспільство виступає у ролі громадського нормативного ідеалу і формує значення «хорошого» або «поганого», «справедливого» або «несправедливого» у багатьох інших сферах (або підсистемах) суспільної життєдіяльності – в міждержавних відносинах, політиці,

економіці, ідеології, державі, сім'ї та т.п. Як підкреслює Александер, «функціоналістських термінах громадянське суспільство можна розуміти як соціальний вимір або субсистему, яка, підживлюючи від цих інших сфер і потрапляючи під стримуючий вплив їх імперативів, в свою чергу, робить стримуючі їх дії» [1, с. 40]. На думку американського теоретика, перевагою його чіткого визначення цієї аналітичної категорії є можливість пояснення і моделювання багатьох цивілізаційних конфліктів, варіацій і протиріч між цивільною та негромадянською сферами суспільної життєдіяльності, між реальними і ідеальними громадянськими суспільствами і т.п.

Відповідно до поглядів Александера, громадянська сфера забезпечує простір для демократії, де соціальний порядок, його зміни, головним чином, визначаються культурними сенсами і структурами, що мають в собі нормативні уявлення про суспільне благо, добро та справедливість.

Як бачимо, вчений критикує традиційні погляди на громадянське суспільство, стверджуючи, що його вивчення можливе лише за умови об'єднання соціологічного та культурологічного підходу. Іншими словами, вивчаючи процеси формування громадянського суспільства, філософи та соціологи повинні враховувати цінності та традиції того чи іншого суспільства.

Зазначимо, що вітчизняні мислителі, які приділяли увагу вирішенню проблеми становлення громадянського суспільства в Україні, базисом для оновлення України вбачали у відродженні громадськості та держави, які ґрунтуються на свободі особистості, вільному розвитку культури і державності з повагою до правопорядку. Центральним моментом їх концепцій була теорія природного права, що означало в реальному суспільному житті проведення соціальних реформ тільки за умови дотримання правових гарантій і свобод кожного індивіда.

Враховуючи сучасний стан громадянського суспільства України стверджуємо, що, на жаль, на сьогоднішній денього потрібно будувати майже з нуля. За двадцять п'ять років незалежності не було створено реально діючого механізму для формування та розвитку даного феномену в суспільстві. Всі спроби «згори», як бачимо, не мають успіху. У такому випадку, приходимо до висновку, про доречність первинно побудувати локальне громадянське суспільство. Тобто, створити такі умови, які сприяли б об'єднанню та громадській діяльності населення, спочатку, на рівні власного населеного пункту, подоланню традиційного українського «державного патерналізму» і «правового нігілізму» та появи громадянина – активної і відповідальної особистості, що усвідомила необхідність співпраці з іншими людьми в досягненні загальнозначущих соціальних цілей. Варто зазначити, що людині відразу визначити рівень загальнозначущості соціальних ідей проблематично, тому для початку необхідно усвідомити їх на локальному рівні, а потім розширювати поле громадянської діяльності залучаючи інших суб'єктів.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши теоретико-методологічні напрацювання дослідників з точки зору оптимальності їхніх ідей для застосування в Україні, стверджуємо, що при певному синтезі їхніх ідей отримаємо розуміння громадянського суспільства найбільш прийнятним для нашого суспільства. Обов'язково потрібно врахувати культурологічну

основу – звичаї, традиції, принципи – громадянського суспільства обґрунтовану Дж. Александером, економічний базис К. Маркса, необхідність наявності демократії описану А. де Токвілем, принцип розвитку особистості від одиничного до всезагальноговисвітленого Гегелем та право «свободи», у будь-якому сенсі цього слова, особливо у громадянському суспільстві, як доводить Кант.

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що громадянське суспільство – є багатовимірний, комплексний соціокультурний феномен, який зазнає постійних трансформацій. Специфіка його поставання у кожній країні ґрунтується на національних традиціях державотворення, менталітеті народу та його культурній спадщині, у такий спосіб пропонуючи громадянам свободу вибору, дії, думки, діяльності. Діяльність, яка, маючи матеріально-економічний характер, є суспільно важливою і дає можливість реалізовуватися та розвиватися особистості. Це сфера суспільного життя, яка існує одночасно і поруч з державою, котра не обмежує, в рамках своїх повноважень, розвиток демократії та право людей на свободу. Це самоорганізована сфера свідомих громадян, які за мету своєї діяльності обрали особистий розвиток та самореалізацію в рамках досягнення суспільних позитивних звершень і, за необхідності, допомагати державі у виконанні її соціальних функцій.

Список використаних джерел

1. Александер Дж. Парадоксы гражданского общества // Социология: теория, методы, маркетинг. – 1999. – №1. – С.27–42.
2. Гегель Г. В. Ф. *Философия истории* / Г. В. Ф. Гегель // Сочинения: в 14 т. Т. VIII. – М., Л.: Гос. изд-во социально-экономической литературы, 1995. – 470 с.
3. Гегель Г. В. Ф. *Философия права*. – М., 1990.
4. Геллнер Э. *Условия свободы. Гражданское общество и его исторические соперники* / Э. Геллнер [пер. с англ.]. – М.: Ad Marginem, 1995. – 224 с.
5. Маркс К. *Фейербах. Противоположность материалистического и идеалистического понимания истории* // Маркс К., Энгельс Ф. *Избранные произведения*. – 1980. – Т.1. – С.71.
6. Сабадуха В. О. *Українська національна ідея та концепція особистісного буття: Монографія* / В. О. Сабадуха. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2011. – 176 с.
7. Сагаатовский В. Н. *Гражданское общество в философии Гегеля и Маркса* // *Человек. Государство. Глобализация. Вып.3 / Сборник философских статей. Под ред. В. В. Парцвания*. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургское философское общество, 2005. – С.238–259.
8. Степаненко В. П. *Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: інститути, практики, цінності* / Степаненко В. П. // *Українське суспільство: 10 років незалежності* / За ред. В. Ворони. – К.: ІС НАН України, 2001. – С.169–183.
9. Токвіль Алексіс Д. *Про демократію в Америці*. – К.: Весвіт, 1999.
10. Томаш Л. В. *Громадянське суспільство як система забезпечення життєдіяльності політичної, економічної, соціальної та духовної сфер* / Л. В. Томаш // *Часопис Київського університету права*. – 2012. – №2. – С.366–371. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2012_2_89
11. Штраус Л. *Введение в политическую философию*. – М.: Логос, Праксис, 2000. – 441 с.
12. Alexander J., Smith Ph. *The Discourse of American Civil Society: A New Proposal for Cultural Studies* // *Theory and Society*. – 1993. – Vol.22. – №2. – P.151–207.
13. Saffell D. C. *State and local government: politics and domestic policies* McGraw-Hill Publishers. – New York, 1990. – 317 p.

References

1. Aleksander Dzh. *Paradoksy grazhdanskogo obshhestva* // *Sociologija: teorija, metody, marketing*. – 1999. – №1. – S.27–42.
2. Gegel' G. V. F. *Filosofija istorii* / G. V. F. Gegel' // *Sochinenija: v 14 t. T. VIII*. – M., L.: Gos. izd-vo social'no-jekonomicheskoi literatury, 1995. – 470 s.

3. Gegel' G. V. F. *Filosofija prava*. – M., 1990.
4. Gellner Je. *Uslovija svobody. Grazhdanskoe obshhestvo i ego istoricheskie soperniki* / Je. Gellner [per. s angl.]. – M.: Ad Marginem, 1995. – 224 s.
5. Marks K. *Fejrbah. Protivopozhnost' materialisticheskogo i idealisticheskogo ponimaniya istorii* // Marks K., Jengel's F. *Izbrannye proizvedeniya*. – 1980. – T.1. – S.71.
6. Sabaduha V. O. *Ukrai'ns'ka nacional'na ideja ta koncepcija osobystynogo buttja*: Monografija / V. O. Sabaduha. – Ivano-Frankiv's'k: Foliant, 2011. – 176 s.
7. Sagatovskij V. N. *Grazhdanskoe obshhestvo v filosofii Gegelja i Marksa* // *Chelovek. Gosudarstvo. Globalizacija. Vyp.3* / *Sbornik filosofskih statej*. Pod red. V. V. Parcvanija. – Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskoe filosofskoe obshhestvo, 2005. – S.238–259.
8. Stepanenko V. P. *Problemy formuvannja gromadjans'kogo suspil'stva v Ukrai'ni: instytuty, praktyky, cinnosti* / Stepanenko V. P. // *Ukrai'ns'ke suspil'stvo: 10 rokov nezalezhnosti* / Za red. V. Vorony. – K.: IS NAN Ukrai'ny, 2001. – S.169–183.
9. Tokvil' Aleksis D. *Pro demokratiju v Ameryci*. – K.: Vsesvit, 1999.
10. Tomash L. V. *Gromadjans'ke suspil'stvo jak systema zabezpechennja zhyttjedjal'nosti politychnoi, ekonomichnoi, social'noi ta duhovnoi sfer* / L. V. Tomash // *Chasopys Kyi'vs'kogo universytetu prava*. – 2012. – №2. – S.366–371. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2012_2_89
11. Shtraus L. *Vvedenie v politicheskiju filosofiju*. – M.: Logos, Praksis, 2000. – 441 s.
12. Alexander J., Smith Ph. *The Discourse of American Civil Society: A New Proposal for Cultural Studies* // *Theory and Society*. – 1993. – Vol.22. – №2. – P.151–207.
13. Saffell D. C. *State and local government: politics and domestic policies* McGraw-Hill Publishers. – New York, 1990. – 317 p.

Zhytnyk M. M., postgraduate department of philosophy, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute» (Ukraine, Kyiv), maryna_zhytnyk@i.ua

The development of the idea of civil society in the philosophical representation: relevance to Ukraine

The rapid globalization processes leads to the dehumanization of society, negative impact on social relations, which greatly reduced the level of humanity and culturally. Therefore, the issue of preserving ethics of human relations, especially in the current situation in Ukraine is urgent and needs to improve and find new ways of revival. One of the possible mechanisms favors the creation a civil society.

In the article explicated methodological approaches and diverse theoretical versions existence of civil society and studied the experience of its development. Revealed three main stages of the ideas of civil society in the world. Detection the basic differences of their ideas. Identified the definition of civil society that the most appropriate to the level of socio-economic development of Ukraine. Clarified the importance of social and cultural sphere in the formation and development of civil society, particularly in Ukraine based on the observance of traditions.

Keywords: *civil society, the theory of civil society, social life, social and cultural sphere of civil society.*

УДК 101.1+123

Кадієвська І. А.,
доктор філософських наук, професор, завідувач
кафедри філософії, політології, психології та права,
Одеська державна академія будівництва та архітектури
(Україна, Одеса), marlinna@yandex.ru

Нарядько Г. Я.,
кандидат філософських наук, доцент кафедри
філософії, соціології та менеджменту соціокультурної
діяльності, ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(Україна, Одеса), marlinna@yandex.ru

ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ (СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ)

З філософських позицій виділяють природні та соціальні детермінанти формування особистості (наголошуючи на їх умовному поділі, нерозривності та взаємозв'язку). До природних детермінант формування особистості ми відносимо: фізіологічні та генетичні, космічні, біосферні та географо-ландшафтні. До соціальних детермінант формування особистості належать суспільство та культура. Соціокультурна детермінація особистості

здійснюється шляхом соціалізації індивіда, яка становить суб'єкт суб'єктний характер взаємовідносин між основними учасниками соціалізаційного процесу.

Незважаючи на думки деяких сучасних мислителів, таких як З. Бауман, який взагалі відкидає значимість соціалізації в процесі становлення особистості, зокрема в європейських високорозвинених країнах починаючи з другої половини ХХ століття, ми, погоджуючись із тим, що в сучасних умовах, особистість більш схильна до самоконструювання, однак, процеси соціалізації, на нашу думку, продовжують відігравати певну роль в процесі становлення особистості, особливо це стосується пострадянських країн. Такої ж думки дотримуються такі сучасні мислителі як П. Бергер, Т. Лукман, Р. Інглехарт та інші, які не лише не применшують значення соціалізації в процесі становлення особистості, а й доводять, що саме його зміст та умови визначають глобальну ціннісну трансформацію (Р. Інглехарт).

Ключові слова: *особистість, детермінанти формування особистості, соціалізація.*

Одним із центральних питань соціального знання у ХХІ столітті стала проблема унікальності людської особистості. Все багатоманіття проявів буття визначається якостями та глибиною її сутності. Серед основних принципів моделювання соціальної системи на одному з перших місць стоїть антропний. Тому дослідження особистості, а саме особливостей її становлення є актуальною проблемою сучасної науки. Отже, метою статті є соціально-філософський аналіз детермінантів становлення особистості.

Дослідженню особистості, а саме визначенню та аналізу детермінант її становлення присвячено багато праць як в минулому, так і в сучасній науці. Сучасні дослідження особистості засновані на працях Г. Тарда, М. Вебера, Дж. Міда, Ж. Піаже, Т. Парсонса, Р. Мертона, З. Баумана та інших науковців.

З філософських позицій природні та соціальні детермінанти формування особистості можна класифікувати як загальні, особливі та одиничні. Перші стосуються і особистості, і людини, як родового поняття. Особливі зумовлюють формування різноманітних історичних, етнопонаціональних, цивілізаційних типів особистостей. Одиничні визначають унікальність та неповторність кожної окремої особистості в онтогенезі [9, с. 11].

До природних детермінант формування особистості ми відносимо: фізіологічні та генетичні, космічні, біосферні та географо-ландшафтні. До фізіологічних можна віднести такі природні детермінанти як вседність у харчуванні, двостатевість розмноження, порівняно тривалий до утробний та після утробний періоди розвитку дітей, значний порівняно з іншими ссавцями період життя та інші. Життя особистості підпорядковано комплексу природних закономірностей, які є передумовою і детермінантою як її формування, так і всього подальшого повноцінного існування. Біологічний тип людини проявляється через генетичну конституцію індивідуального унікального організму, що містить як різноманітні комбінації генетичних характеристик, притаманних виду, так і результати впливу навколишнього середовища (природного та соціального).

Космічні детермінанти можна охарактеризувати як вплив космосу, а саме Сонця, планет та інших космічних тіл на людину. У філософії питання космічного впливу відображено в багатьох вченнях різних часів як нерозривний зв'язок мікрокосму (людини) та макрокосму в межах світового універсуму. У працях філософів епохи Середньовіччя Т. Кампанелли, Мірандоли, Г. Сковороди та інших ми знаходимо ці ідеї у концептуальному їх вигляді, а наприкінці ХІХ – І половині ХХ століття у філософських розвідках В. С. Соловйова, М. О. Бердяєва,